

NEDİM-İ KADİM HAYATI, SANATI ve ESERİ

Osman HORATA(*)

17. yüzyıl, sosyal ve siyasi hayattaki bir duraklamaya, hatta bir gerilemeye karşılık, Klasik Türk Edebiyatının gelişmesini devam ettirerek, gerek teknik gerekse öhenk ve zarflık bakımından daha da güzelleştirdiği bir dönemdir. Araştırmamızın konusunu teşkil eden Nedim-i Kadim, çok az yazmakta birlikte, Divançesindeki güzel gazelleleriyle devrinin üstad şairleri arasında yer almış; fakat 18. asırda kendisiyle aynı mahlası taşıyan bir başka Nedim'in gelmesiyle unutulmaya terk edilerek, değeri tam olarak anlaşılammış olan bir 17. yüzyıl Divan şairidir.

Nedim-i Kadim hakkında, şimdiye kadar, -biyografik ve ansiklopedik mahiyetteki eserlerde bulunan kısa ve birbirinin tekrarı görüşler bir tarafa bırakılırsa- yayımlanmış olan dikkate değer bir çalışma, H. Nihad Boztepe'nin Nedim Divanı Külliyyatının sonundadır. Bu eserin «Lügatçe» bölümünde, Nedim-i Kadim Divançesi eski harflerle yayımlanır. Bu yayım, tek nüshaya dayandırılmasına -ki hangi nüshanın esas alındığı belirtilmez-, bazı yanlışları ve eksiklikleri ihtivâ etmesine rağmen, Nedim-i Kadim hakkında daha sonra yazılanlara kaynaklık etmesi açısından önem kazanmaktadır.(**)

(*) Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dil ve Edebiyatı Bölümü.

(**) Nedim-i Kadim Divançesinin yedi nüsha üzerinden hazırlanmış tenkidli metni ve bir incelemesi için bkz. Osman Horata, *Nedim-i Kadim Divançesi Üzerinde Bir İnceleme*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bil. Enst., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ank. 1986, X+238s.

Nedim-i Kadim ile Nedim arasında karıştırılan birkaç şiirle ilgili çalışmamızı, ayrıca yayınlamayı düşündüğümüz için bu yazımızda onlara temas etmedik. Makale içerisinde, yer yer söyleyiş kolaylığı bakımından, «Divançe» yerine, «Divanı» kelimesi tercih edilmiştir. Örnek olarak verilen beyitlerin ait olduğu yerler, hemen altında gösterilmiştir: G. 25/2 gibi. Bunlardan ilk rakam, hazırladığımız tenkidli metne göre, şiirin; ikincisi, beyitin numarasını göstermektedir. Kısaltmaların karşılıkları da şunlardır: K: Kasîde, Kt.: Kit'â-i kebîre, G: Gazel, R. Rubâ'î, M: Matla'.

A. Hayatı

17. yüzyılın meşhur şairi Ahmed Nedim'den ayırmak için, «Kadim» ünvanıyla anılan Nedim'in asıl adı Mehmed olup,¹ İstanbul'da doğmuştur.² Kaynaklarda belirtilmemekle birlikte, onun 17. yüzyılın ilk çeyreğinde doğduğu tahmin edilebilir.³ Mehmed Nedim'in ailesi hakkında bildiklerimiz yok denecek kadar azdır. Uşşâki-zâde ve Şeyhi Mehmed'den, sadece babasının bir berber olduğunu öğreniyoruz. Nedim-i Kadim, yüksek kültür ve sosyal seviyeye sahip bir aileden gelmemekle birlikte, iyi bir tahsil gönererek müderrislik makamına kadar yükselmiştir. Kaynaklar, onun tahsili hakkında, «...mâlik olduğu sermaye-i şu'uru kesb-i kalâ-yı ma'ârif-i sarf idüp...»⁴; «...ma'ârif-i güzidede külliyeti zâhir hem-ehl-i ilm ve şî'r-i Fâriside yed-i tûlâsı müsellem...»⁵; «...ülûm-i Arabînin merd-i meydanı olduğu gibi arsa-i nazm ü inşânın fâris-i devrânıdır.»⁶ diye bahsederek, kendisini bütünüyle ilme verdiğini, ayrıca gerek nazım gerekse nesirde devrinin önemli şahsiyetlerinden biri olduğunu belirtirler. Bir kasidesinde de Nedim-i Kadim, ilim ve sanat yolunda çok mesafe katettiğini söyleyerek, kendisini över :

Ne lâzımdur temeddün kalb-i ağâhın güvâhımdur
Reh-i ilm ü hünêrde ol kadar itâim ki pâyânı

(K. 1/37)

Nedim Mehmed, bu tahsillinden sonra uzun süre, asrın üstadlarından Fâzîl Mollâ Çelebi'nin yanında bulunarak, ondan epeyce istifade etmiştir.⁷ Bu sırada devlet büyüklerinin takdirini kazanmış ve

- (1) Uşşâki-zâde Seyyid İ. Hâsib, Şekâ'ik-ü Nu'mânîyye Zeyli, Murad Molla Ktb., No. 1432, v. 202b; Şeyhi Mehmed, Vekâyi'ü'l-Fuzalâ, Beşir Ağa (Süleymaniye Ktb.), c. 1, No. 479, v.291b; Safâyi, Tezkiratu'l-Su'arâ, Süleym. Ktb., Hâlet Efendi mülhakı, No. 112, v.248b
- (2) Uşşâki-zâde, Şekâ'ik, v.202b; Şeyhi, Vekâyi, v.291b; Kemâksiz-zade Safvet, Nuhbetü'l-Asâr min-Ferâ'idü'l-Eş'âr, İstanbul Üniv. Ktb., Ty. 6189, v.130a
- (3) Türk Ansiklopedisi, «Nedim-i Kadim» madd. (A. Karahan), Millî Eğitim Bas., c. 25, Ank. 1977, s. 176
- (4) Uşşâki-zâde, Şekâ'ik, v.202b; Şeyhi, Vekâyi, v.291b
- (5) Teflik, Mecmu'atü'l-Terâcüm, İ.Ü. Ktb., Ty. 192, v.51a
- (6) Şeyhi, Vekâyi, v.291b
- (7) Safâyi, Tezkiratu'l-Su'arâ, v.248b
- (8) Uşşâki-zâde, Şekâ'ik, v.202b; Şeyhi, Vekâyi, v.291b «...sonra esâtîze-i asrîdan Fâzîl Mollâ Çelebi merhûm hizmetlerine vâsıl ve istifâze-i en-vâr-ı inayetleri gur-re-i ümîd-i bedr-i kâmil olup...» (Şeyhi)

Şeyhülislâm Ebû Sa'îd Efendi'ye mülâzımlığından sonra da müderrisliğe başlamıştır.⁹ Onun müderrislik hayatıyla ilgili en geniş bilgiyi, Uşşâkî-zâde ve Şeyhî Mehmed'de buluyoruz. Ayrıca, biri dışında devrinin şeyhülislâmlarına sunduğu kasidelerinde de onun biyografisiyle ilgili beyitlere rastlanmaktadır.

Nedîm-i Kadîm'in, müderrislik hayatında sık sık tayin ve azillerle karşı karşıya geldiğini görüyoruz. Şüphesiz bunda, devrinin siyasi ve idari hayatındaki düzensizliğin büyük bir etkisi vardır. Şeyhülislâm Ebû Sa'îd Efendi'ye sunulan Farsça kit'â, büyük bir ihtimalle, onun ilk olarak meşihat makamında bulunuşunda (H. 1053/M. 27 Şubat 1644 - H. 1055/M. 16 Ocak 1646) ve Nedîm-i Kadîm'in müderrisliğe başlamasından önce yazılmış olmalıdır. Ebû Sa'îd Efendi, bundan sonra, H. 1061/M. 1651 - H. 1062/M. 1652 ve H. 1064/M. 1654 - H. 1065/M. 1655 tarihleri arasında da iki defa daha şeyhülislâm olmuştur.¹⁰ Şâir, bu kit'asında, kendisinin râğbetten düştüğünü, devamlı istrap çektiğini; başkalarının ise, dertten uzak huzur içerisinde yaşadığını belirterek, kendisine ihsanda bulunulmasını ister:

Be-gayr-ı men ki zi-ragbet fütâde-em ve'r ne
Be-bendegît heme hurrem ü zi-gam âzâd
Sebeb ci şud ki kesân mahrem ü menem mahrûm
Revâ medâr ki ez-gam hemî-kunem feryâd

(Kt. 7/6,7)

Nedîm-i Kadîm, müderrisliğe başlamasından bir süre sonra, kırk akçeli müderris iken azledilir. 1064 Şaban'ında da (Haziran 1654) Cenâbî Efendi medresesine tayin edilir.¹¹ Azlından sonra, henüz tayini yapılmadan, Şeyhülislâm Bahâî Efendi'nin ikinci şeyhülislâmlığı zamanında (H. 1062/M. 1652 - H. 1064/M. 1654)¹² yazdığı ve ona sunduğu kasidesinde, ülkenin bir harâbeliğe dönüştüğünü, talihinin hiç kendisine gülmediğini, daima sıkıntılar içinde yaşadığını, zamanın insan-

(9) Uşşâkî-zâde, Şekâ'ik, v.202b; Şeyhî, Vekâyi, v.291b. «Şeyhülislâm Ebu Sa'îd Efendi merhumun turra-i tâk-i inâyetlerinde âşiyâne-saz ve şeref-i mülâzemetleriyle ser-efrâz olmuşlar idi.» (Şeyhî)

(10) Abdülkadir Altınsu, Osmanlı Şeyhülislâmları, Ank. 1972, s. 57-68

(11) Uşşâkî-zâde, Şekâ'ik, v.202b; Şeyhî, Vekâyi, v.291b. «Devr-i medâris-i mu'tâde ile kırk akçe medreseden ma'vûl ve inmütazir-i neyl-i me'mûl iken 1064 Şabanında Cenâbî Efendi medresesiyle kâm-rân ve evvel-i ders-i behâ ölçüler.» (Şeyhî)

(12) Abdülkadir Altınsu, a.g.e., s. 74

larının ise bençil olduklarını anlatır. IV. Mehmed'in padişahlığına rastlayan bu dönem, ağaların devlet yönetimine hâkim olduğu, devletin malî gücünün iyice sarıldığı, Kadızâdehiler olarak bilinen grubun, ülemâ sınıfı üzerindeki etkisinin had safhaya çıktığı zamanlardır :

Harâbe-zâr-ı hüner olmuş idi bûmistân
Hümâ-yı mekrûmet-i sâyen eyledi ma'mûr
Bu bezm-i gamda benem ol hazin-i mihnet kim
Virür melâl dil-i zâre nağme-i tanbûr
Kime tazallûm ü âh itsûn ehl-i dil bilmem
Zemâne his-pesend ü şipîhr ise mağrûr

(K. 3/31, 34, 39)

Şâban 1066/M. Mayıs 1655 - C. Ahir 1067/M. Mart 1656 tarihleri arasında şeyhülislâm olan Hüsâm-zâde'ye¹³ sunduğu kasidesinde de, ilim mütkünün câhillerle dolmasına temas ederek, memdûhunun ilim ehline bir düzen getirdiğini, artık zamanından şikâyet etmese yeri olacağını söyler. Bilindiği gibi bu tarihler, Köprülü'nün sadrâzamlığa getirildiği, Kadızâdehilerin en etkili adamı Üstüvânî Efendi'nin sürgüne gönderildiği ve her bakımdan düzenin yeniden sağlandığı yıllardır :

Hudavendâ hidivâ sâye-endâz olmasa lutfun
Diyâr-ı ma'rifet olmuşdı dârü'l-mülk-i nâdânî
Cenâbun gibi üstâd-ı hüner-ver itmese himmet
Kim âbâd eyler idi hânedân-ı ilm ü irfânî
Bî-hamd'îlâh ki zâtun virdi revnak kişver-i fazla
Şehensâh-ı cenâbundur ol iklimün cihan-bânî
Revâdur âh ü feryâd eylemezsem rûzgârumdan
Sezâdur anmasam hiç cevri baht-ı nâ-be-sömânî

(K. 1/30,32,33,34)

Musâhib-i Şehr-yârî Lala Ağâ'ya sunduğu 6. kasidesinde de, şâir, kötü talihiyle kavgayı bırakmasına ve zamana sevinç ve huzur içinde bakmasına şaşılmaması gerektiğini söyler :

Aceb mi baht ile olsam cidâlden fâriğ
Aceb mi eyler isem rûzgâre şive vü nâz
Ki bî-muvafakat-ı baht u bî-recâ'yı felek
Neşât-ı lutf ile oldum nevâ-yı şevk-âğâz

(K. 6/4,5)

(13) Abdülkadir Altunsu, a.g.e., s. 80

Nedim-i Kadim, talihinin açılmasından sonra, sırasıyla, Karamâni Yusuf Efendi yerine Sa'dî Efendi Medresesine (Receb 1068/M. Nisan 1657); Abdülgaffar Efendi yerine Süleyman Subaşı Medresesine (H. Safer 1070/M. Ekim 1659); «İsmetî tâbiî Hasan Efendi» yerine Nişancı Paşa-yı Atık medresesine (Şaban 1071/M. Nisan 1660); «selef-i sâilî» Yusuf Efendi yerine Beşiktaş'taki Sinan Paşa Medresesine tayin edilir (Recep 1073/M. Şubat 1662). Bunlardan sonra da, Veli Efendi yerine Rüstem Paşa Medresesine naklolunur (Muharrem 1075/M. Temmuz 1664). 1076 Cemaziye'l-âhîrinde de (M. Aralık 1665) Ali Efendi yerine Sahn-ı Semâniyye Medresesine gelir. Nedim-i Kadim, son olarak da 1079 Rebiü'l-evvelinde Sarı Osman Efendi yerine Zâi Mehmed Paşa müderrisi olur (M. Ağustos 1668).¹⁴

Nedim-i Kadim, çeşitli medreselerde geçen bu müderrislik hayatından sonra, altmış akçeli müderris iken, 1081 Saferinde (M. 1670 Haziran) genç yaşında ölür.¹⁵ Ölüm tarihi yanlışlıkla, Asım Tezkiresinde 1080¹⁶, Sicillî Osmânide de 1108 olarak gösterilmiştir.¹⁷ Nedim-i Kadim'in ölümüne, asrın şuarasından Rüşdî şu tarih beytini düşürmüştür:¹⁸

Gitdi bir fâzil didiler feytinün târihini
Sahn-ı cennette Nedimâ ol nedim-i kudsiyân

(H. 1080)

(شرح فیله مولانا بزنگاه وصلنه دعوت)

Şu tarih mısraı ise, Uşşâki-zâde'de, Nâzım Çelebi'ye; Safâyi'de Rüşdî'ye âit olarak gösterilir. Safvet ise, isim belirtmeden vermiştir.¹⁹ Safâyi, büyük bir ihtimalle Rüşdî'ye âit diğer tarih beytiyle bir isim karışıklığına sebep olmuştur:

(14) Uşşâki-zâde, Şekâ'ik, v.202b; Şeyhî, Vekâyi, v.291b

(15) Belîğ, Nuhbetü'l-Asâr Li-Zeyli Zübdetü'l-Eş'ar, I.Ü. Ktb., No. T. 1182, v.100a; Uşşâki-zâde, v.202b; Şeyhî, v.291b; Safâyi, v.247b; Tefvik, Mecmuatü't-Terâcim, v.51; Şeyhî ve M. Nâilî (Tuhfe-i Nâilî, c.2, s. 1485), ölüm tarihini Muharrem 1081 olarak gösterirler.

(16) Asım, Zeyli Zübdetü'l-Eş'ar, A. Emiri Ef (Millei Kt.), No. 1326, v.45a

(17) Mehmed Süreyya, Sicillî Osmâni, İst. 1311, c. 4, s. 549

(18) Şeyhî, Vekâyi, v. 292a; Asım, Zeyli Zübdetü'l-Eş'ar, v.45a

(19) Uşşâki-zâde, Şekâ'ik, v.202b; Safâyi, Tezkiretül-Şu'ara, v.247b; Safvet, Nuhbetü'l-Asâr, v.131a

Nedim-i Kadim Mevâî bezmî gâh-ı vâsîne da'vet
(H. 1081)

(صحنه جنتیہ لکھنؤ اول شرم قدسیان)

Nedim-i Kadim'in mezarının, bugün ortadan kaldırılmış olan Beyoğlu'ndaki Ayas Paşa Kabristanında, Silahdar Mehmed Ağa'nın kabri yanında olduğu, Mehmed Nâil'in eserinde belirtilmektedir.²⁰ Bazı kaynaklarda ise Nedim-i Kadim'in mezarıyla, 18. asrın büyük şâiri Nedim'inki karıştırılmıştır. İsmet, *Tekmilâtü's-Şekâ'ik fi Ahvâl-i Hekâ'ik* adlı eserinde, Beyoğlu'ndaki bu mezarın, Ahmed Nedim'e âit olduğunu söyleyerek yanlış bilgi verir.²¹ B. Mehmed Tâhir de Osmanlı Müellifleri'nde, İsmet'in verdiği yanlış bilgiyi aktararak, Karacahmed'deki mezarın, «müderresinden Nedim Efendi»ye (Nedim-i Kadim) âit olduğunu söyler.²² Her iki Nedim de müderrislik yapmakla birlikte, Karacahmed'deki Tunus Dağı mezarlığında medfûn olan Nedim'in, mezar taşındaki kitâbeden de başka anlaşılacağı gibi, H. 1143 yılında ölen Nedim Ahmed Efendi olduğu, bugün için tartışma götürmez bir husustur.²³

B. Şahsiyeti

Nedim-i Kadim'in, zekî, «hoş-sohbet» ve «nüktedan» bir şahsiyete sâhip olmasıyla, devrin büyükleri tarafından aranan bir kimsenin olduğu, kendisinden bahseden bütün kaynaklarda belirtilir. Uşşâki-zâde, onun hakkında «...hem ehl-i ilim ve hem şâir Fâriside yed-i tûlâsi müsellem, sūdûr-ı kirâm huzurunda mu'azzez ve mükerrem, zarîf ve şeh-levend...»²⁴ diyerek, iliminin ve şâirliğinin yanında, büyüklerin huzurunda seçkin bir yere sâhip olduğunu, ayrıca zarîf ve yâkışıklı şahsiyetiyle de dikkati çektiğini belirtir. Safâî, «...ziyâde hoş-sohbet olmakla kibûr-ı devletin nedim-i hâssı olmuştur.»²⁵ Safvet de, «...kübâyir-i devletin Nedim-i nükte-dânı idi.»²⁶ diyerek, onuru oldukça sem-

(20) Mehmed Nâil, *Tuht-i Nâil*, c. 2, s. 1485

(21) Abdülbâki Gölpınarlı, *Nedim Divanı*, İst. 1972, s. XI

(22) B. Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İst. 1972, c. 2, s. 270

(23) Abdülbâki Gölpınarlı, a.g.e., s. XI

(24) Uşşâki-zâde, *Şekâ'ik*, v.203a

(25) Safâî, *Tezkiretül-Şu'arâ*, s.248b

(26) Safvet, *Nâibetül-Asâr*, v.130a

patik ve nükteci kişiliğiyle, erkân-ı devletten takdir gördüğünü, onların has arkadaşı olduğunu söylüyorlar.

Bunların yanında, Nedim-i Kadim'in, rahatına ve zevkine düşkün, sıkıntıya girmek istemeyen bir kişi olduğu, gerek şiirlerinden gerekse küçük bir Divânının dışında başka bir eser vermemesinden anlaşılabilir. Onun «şüh-meşreb» kişiliğiyle, Nedim'deki «şühâne» tarzın mübessiri olduğu kaynaklarda belirtmekle birlikte Nedim-i Kadim'in şiirlerinde, Nedim kadar ileri gitmediğini söylemek gerekir. O, rindesine bir yaklaşımla hayattan beklemediğinin, bir zevk almak olduğunu şu beytinde belirtir :

Cihânda bir yer arar iş için Nedim-i zâr
Bu cây-ı mihneti bezm-i tarab-fezâ mı sanur

(G. 5/5)

Bazı şiirlerinde de, geçici dünya zevklerine aşırı derecede bağlılığından, kendisine sitem eder. Bir rubâ'isinde, kendisini, «mâsivâ» ve sevgili hirsine düşmüş, maddî aşk deryasına dalmış kötü amelli birisi olarak değerlendirir. Buradan onun, oldukça serbest bir yaşam tarzına sahip olduğunu söyleyebiliriz :

Tâ key tâ key eyâ Nedim-i bed-kâr
Âlâyiş-i şugl-ı bût ü hirs-ı zünnâr
Hursîdî sıyeh-pertev iderdî olsa
Hubs-i amelüm rûyine ger-âyine-dâr

(R.1)

C. Eseri

Nedim-i Kadim, Divan şiiri geleneği içinde çok az yazan şairlerden biridir. Onun tek eseri, sadece beş yüz beyite yaklaşan Divanıdır. Kaynaklarda, «Asârlarından eisine-i selâsede eş'âr-ı dürer-bârları be-tahsis Nedim mahlası ile Türki Divan-ı belâgat-ş'ârları vardır.»²⁷ denilmekle birlikte, onun Türkçenin dışında yazdıkları, Farsça bir kıt'a ve birkaç matla'dan öteye gitmez. Nedim-i Kadim'in, hem müderris hem de devrinin önemli şairlerinden biri olmasıyla birlikte küçük bir Divânının dışında başka bir eserinin olmaması, onun velûd bir şair olmadığını gösterir. Bunun da aşırı titizliğinden mi, yoksa sıkıntı-

(27) Şeyhi, Vekâyi, v.292a

ya girmek istemeyen rahata düşkün kiiliğinden mi kaynaklandığını bilemeyiz.

Nedim-i Kadim Divanının, çeşitli divan mecmuaları içerisinde yedi nüshası vardır. Bunlardan istineç tarihi en eskisi, onun ölümünden on yıl sonra yazılmış olan Topkapı Sarayı Müzesi (Emanet), No. 1639/2'de kayıtlı bulunan nüshadır. Bunun dışında, Halil Nihad Boztepe'nin yayınladığı Nedim Divanı Külliyyatı adlı eserinin sonunda da, Nedim-i Kadim'in Divanesi eski harflerle bastırılmıştır.²⁸ Bu yayında, hangi nüshanın esas alındığı belirtilmemekle birlikte, bunun, bugün için elimizde olmayan, onun şahsi kütüphânesinde olduğunu tahmin ettiğimiz bir yazma olduğu anlaşılmaktadır. Nedim-i Kadim Divanesinin yazmaları şunlardır:²⁹

1. (T) Emânet (Topkapı Sarayı Müzesi), 1639/2, yk. 44-57
İst. th.: Cemâziyelâhir 1091-M. Temmuz 1680
Yzn: Fasih Dede
2. (Ü1) İstanbul Üniversitesi Ktp., T. 482/7, yk. 163-182
İst. th.: Receb 1106-M. Şubat 1697
Yzn: Mehmed Nâzım
3. (Ü2) İstanbul Üniversitesi Ktp., 5562/4, yk. 92-103b
İst. th.: 23 Şevval 1106-M. 14 Temmuz 1724
4. (Ü3) İstanbul Üniversitesi Ktp., 5537/9, yk. 175-184
5. (S) Esad Efendi (Süleymaniye Ktp.), 3405/3, yk. 28-33
6. (D) Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Ktp., II. Saip Kitaplıkları, No. 3471
İst. th.: Zilhicce 1108-M. Haziran 1696
Yzn: Mehmed Nâzım-ı İstanbuli
7. British Museum, Add. 7933³⁰/yk. 1-15b
İst. th.: İstanbul, Receb H. 1107 (v.15b, 53a) ve Edirne, Zilhicce H. 1108 (v.93b)/M. 1696-97 tarihli.

(28) H. Nihad Boztepe, *Nedim Divanı, İkdâm Matb.*, İst. 1338-1340, s. 330-347

(29) İstanbul Kütüphanelerindeki nüshaların tasvirleri için bkz. *İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu*, c. 2, XVII. Asır, s. 427-430 (Bu katalogda, kıt'a-i kebirelerin kaside olarak gösterilmesi, nüshaların sonlarındaki Nedim'e ait bazı şîr ve beyitlerin Nedim-i Kadim'e dahil edilmesi gibi yanlışlıklar vardır.)

(30) Bk. Charles Rieu, *Catologue of Turkish Manuscript in the British Museum*, London 1883, s. 1060

Nedim-i Kadim'in şiirlerinin sayısı, nüshalarda farklılıklar göstermekle birlikte, hazırlanmış olduğumuz tenkidli metinde, 4 kaside, 3 kıt'a-i kebîre, 34 gazel, 7 rubâî, 1 kıt'a, 14 matla, 2 muammâ, ve 3 mektup vardır. Kasidelerin sonundaki kıt'a ile, iki matla ve iki muamma Farsçadır. Görüldüğü gibi klasik bir divanda bulunması gereken birçok nazım şekline yer verilmemiştir. Onun şiirliğinin odak noktasını, kasideler ve özellikle de gazelleri oluşturur.

Nedim-i Kadim Divanındaki şiirleri, şekil ve konuyu işleyiş bakımından üç grup altında inceleyebiliriz:

1. Kasideler
2. Gazeller
3. Diğer Şiirleri

1. Kasideler

Nedim-i Kadim'in kasideleri, biri dışında devrinin şeyhülislâmılarına sunulmuştur. Altıncı kaside ise, T ve Ü2 nüshalarında Musâhib-i Şehr-yârî Lala Ağa'ya sunulduğu belirtilmekle birlikte, Ü3 nüshasında Dârüssâade Ağası Yusuf Ağa'ya sunulduğu yazılmaktadır. Kasidenin 9. beyitinde Şâir, memdûhunun cihanın övüncü olan Peygamber'in adası olduğunu söyler. Buradan kaside sunulan kişinin isminin, Mehmed veya Muhammed olması gerekir. Bu durumda gerek nüsha çoğunluğundan gerekse medh edilen kimsenin isminin Yusuf olmasından, kasidenin Musâhib-i Şehr-yârî'ne sunulduğunu söyleyebiliriz. 5. kaside de, T ve Ü2'de Şeyhülislâm Sun'izâde Mehmed Efendi'ye; Ü3 nüshasında ise Bahâyi Efendi'ye sunulduğu yazılıdır. Bunun da nüsha çoğunluğundan hareketle, Şeyhülislâm Sun'izâde'ye sunulduğunu söyleyebiliriz. Kasidelerin sunulduğu kişiler sırasıyla şunlardır: (Bunlardan 2,4 ve 7., kıt'a-i kebîredir.)

1. Şeyhülislâm Hüsâmzâde
2. Şeyhülislâm Bolevi Efendi
3. Şeyhülislâm Bahâyi Efendi
4. Şeyhülislâm Minkarizâde Yahya Efendi
5. Şeyhülislâm Sun'izâde Mehmed Efendi
6. Musâhib-i Şehr-yârî Lala Ağa
7. Ebû Sa'îd Efendi

Nedim-i Kadim'in kasidelerinin ilk olarak dikkati çeken özelliği, kısa olmasıdır. Kasidelerinin en uzununu 40 beyittir. Bu da Ş. Bahâyi

Efendi'ye sunulmuştur. Bir kasidesinde 100 beyit veya 20 beyite kadar düşmüştür. (Bu tür kasidelere, «Kaside beççe» adı verilmektedir.) Kasideler ve kıt'a-ı kibireler sırasıyla, 41, 29, 49, 28, 20, 25, 15 beyittir. Kasidelerin hepsi medhiye mahiyetindedir. Klâsik bir divanda bulunması gereken tevhid, münâca't, na't gibi dîni şiirler, onun Divânında yoktur.

Bilindiği gibi kasideler konuyu işleyiş bakımından nesib veya teşbib, medhiyye, fahrîyye, ve duâ olmak üzere dört bölüme ayrılır. Fakat 17. asırdan itibaren Divân şiirimizdeki «sıkı şekil-perestliğin» gevşemeye başlamasının²¹ sonucu olarak, şairler, nesib, girizgâhsız medhiyeler yazmak; fahrîyye ve gazelle kasideye başlamak gibi değişiklikler yaparak klâsik şekil anlayışının dışına çıkmışlardır. Nedim-i Kadim'in kasidelerinde de bu gibi değişikliklere rastlanmaktadır. Bunların yanında, yazmalarında kasideler bölümünde yer alan ve kaynaklarda da kaside olarak geçen Şeyhülislâm Bolevi Minkârîzâde ve Ebû Sa'îd Efendi'in yazmış olan medhiyelerin ilk beyti mustarza değildir. Bu sebeple, bunlar kıt'a-ı kibiredir.

Nedim-i Kadim'in kasideleri arasında, klâsik bir kasidede olması gereken dört bölümü de bulandıran, sadece birincisidir. Şair teğazzül bölümüne yer verdiği 5. kasidesinde, nesib bölümünü kaldırılmış, direkt olarak gazelle başlamıştır. Nesib bölümüne ise iki kasidesinde yer vermiştir (1,3). 6. kasidesine ise Nef'i'de sık sık rastlanıldığı gibi fahrîyye ile başlamıştır. Kasidelerin sonunda bulunan, ve Farsça olan kıt'a-ı kibire, muhteva itibarıyla, Divân şiirindeki şairlerin kendi hâflerinden bahsettikleri ve genellikle «manzûme-i hasbihâl» adı verilen kasideleri hatırlatmaktadır.

Bunların dışında, diğer özellikleri de şu şekilde sıralayabiliriz :

Bilindiği gibi kasidelerin nesib bölümleri, diğer bölümlerden daha güzel ve kıymetli parçalardır. Fakat bunun istisnaları vardır. Nef'i'de fahrîyye ve medhiyyelerin ilk plâna çıkması gibi. Nedim-i Kadim iki kasidesinde nesib bölümüne yer vermiştir. Bunlardan, bilhassa Şeyhülislâm Bahâyi Efendi'ye sunulan ve onun bir kasidesine nazire olarak yazılan 3. kasidenin nesib bölümü anlam ve hayâller bakımından oldukça zengindir. Klâsik şiirimizin soyut imajlarına bağlı kalına-

(21) Hasibe Maznoğlu, Nedim'in Divân Şiirine Getirdiği Yenilik, Türkiye İş Bankası Yay., TTK Bas., Ank. 1957, s. 76

rak yazılan bu kasidelerde, yer yer bazıları tablolara meydana getirilebilmiştir.

3. Kasidenin nesib bölümünde, sabah Güneş'in ilk ışıklarını yaymaya başladığı tan vaktinin güzel bir tasviri vardır. Seyhülislam Hüsamzâde'ye sunulan ilk kaside ise bir ramazânîyedir. Bu kasidenin on yedi beyitlik nesib bölümünde, sevgilinin ramazan ayındaki perişan hâli ve aşkın bayramı kavayme süzme orfata mottadır.

Nedim-i Kadim, girizgâhlarında yer yer nükteli ve sanatkarâne olabilmeyi başarmıştır. K. 3/14, K. 5/8 gibi. Fakat Nef'i, Nedim gibi şairlerin girizgâhlarının yanında, onunkiler biraz daha sönük kalmaktadır.

Ustaca ve âzenle yazılan nesib bölümünden sonra, genellikle bütün divan şairlerinde, medhiyye bölümünde kasidenin âhengi kaybolarak, zincirleme tanımatılara yolda ağır bir dil hakim olur.³² Nedim-Kadim'in medhiyyelerinde de bu durumla karşılaşırız. Şair bu bölümde, daima yerini bularak memnûnunu bırakıp, kendisinden bahsederek. Bu bâzen övgüden daha fazla bir yer tutar. 1. ve 4. kasidelerin dışında, hipsinde bu gibi beyitlere yer verilmistir. Buralarda konu, felekten, deyrin kötülüğünden, kendi değerinin bilinmediğinden ve perişan hâliinden şikayettir. Bu bakımdan kasidelerde, yer yer onun hayatına ve psikolojisine ait izler bulmak mümkündür. Bunlardan şairin karşılaştığı güçlükleri ve sıkıntıları, müderrislik makamının bağlı olduğu Seyhülislamların inşasına nâil olarak aşmak istediğini anlıyoruz. Biri dışında kasidelerin seyhülislamlar için yazılmış olması, padişahlar için hiç bir kaside bulunmaması dikkat çekicidir.

Ş. Bahâyi Efendi'ye sunduğu 3. kasidesinde, onu övdükten sonra, inleyen gönlünün hâlini beyana izin olursa diyerek kötü talihinden ve feleğin acımasızlığından bahsederek. Bu beyitlerde tamamen karamsar bir tablo çizilir:

Hüner-pendân Hıdvâ alursa lutfundan
Beyân-ı hâl-i dil-i zâruma eger destûr.

(K. 3/32)

Şair, bu gibi yakınmalardan sonra, kendisine seslenerek, felekten boş yere şikayet etmemesini, sözlerinin kötülüğünden tabiatın

(32) Halûk İpekten, Nâil-i Kadim, Hayatı ve Edebi Kişiliği, Ank, 1973, s. 38

bile nefret ettiğini söyler. Daha sonra da memdûhunu överek, ondan lûtf ve ihsanda bulunmasını ister.

Nedim-i Kadim, memdûhlarının ünü, cömertliği, şairliği, yeteneği, ahlâkı gibi çeşitli vasıflarını anlatırken, bütün Divan şiirlerinde olduğu gibi, genellikle soyut ve subjektif imajlara dayalı övgülere yer verir. K. 2/2,3 v.b.

Nedim-i Kadim, yer yer İsrak derecesine varan sanatkarâne mûbalağalara da başvurmuştur. K. 1/28, K. 5/13 v.b. :

Reşh-i kalemi olsa mürebbi-i cemâdât
Olmazdı aceb sûret-i hârd sôze galeg

(K. 5/13)

Medhiyelerinde, bu soyut imajların yanında, realite sayılabilecek tasvirlere de yer verilmiştir. Bunlar, memdûhunun biyografisiyle ilgili bilgiler ve yaşadığı devrin özelliklerini yansıtan hususlar etrafında toplanmaktadır. Musâhib-i Şehyârî Lala Ağa'ya yazdığı kasidesinde, onun cihan hükümdarlarının has arkadaşı olduğunu söyleyerek, memdûhunun rütbesinin yüksekliği ve padişahlara olan yakınlığını anlatır :

Hemîşe hem-dem-i hâas-ı şeh-i cihân-dâver
Müdâm mahrem-i bezm ü harf-i halvet-i râz

(K. 6/15)

Nedim-i Kadim'in, Osmanlı Devletinin en karışık devirlerinden birinde yaşaması, bütün halk gibi onun da hayatında olumsuz bir etki yapmıştır. Şiirlerinde bahsettiği, devrin huzursuzluğu, ihsanların değerinin bilinmemesi, layık olmayan insanların yüksek makamlara erişmesi, çıkarçılık ve bençillik gibi şeylerden şikayeti, bunların bir yansımasıdır.

Şair, 6. kasidenin sonunda da, gerçekte muhlis bir kul olduğunu, sözlerinde riya ve mecazın bulunmadığını söyleyerek sanatkarâne bir beyitle medhiyesini tamamlar :

Hudâ bilir ki hakikatde abd-i muhlisünem
Degüldür arz-ı ubûdiyyetüm riyâ vü mecâz

(K. 6/24)

Nedim-i Kadim, sadece beşinci kasidesinde, tegazzül bölümüne yer vermiştir. Bu kasidenin ilk yedi beyti gazeldir. Fahriyye bölümüne

İse, dört kasidesinde yer vermiştir. Bunlardan ettincisi, fahriyye baş- lar. Fahriyyelerinde ilk olarak dikkati çeken özellik, kaside içerisinde fazla bir yer tutmamasıdır. Kendi katü talihinden ve perişanlığundan bahsettiği beyitlerin yanında, kendi övgüsüne ayırdığı beyitler, kasi- de içerisinde birkaçı geçmez. Fahriyyelerinde, Neff etkisini aşkoca görmek mümkündür. K. 5/15, K. 1/36,38 v.b. gibi.

Şair, kasidelerinin sonunda, genellikle nükteli bir girizgâh yapı- rak, duâya başlaması gerektiğini bildirir. Yerinin iyice daraldığını, şimdi duâ zamanının geldiğini, kendisinin isteklerine sınırlı olmadığını, duâ ile sözlerini tamamlaması gerektiğini söyler :

Mahal teng oldı hengâm-i du'âdur murg-i endişe
Revâdur eylese arş-ı berine bâl-cünbânî

(K. 1/9)

Senâ-yı zâtuna had yok Nedîm-i küstâh
Kelâmın n'ale ite du'â ile inâz

(K. 6/26)

2. Gazeller

Nedîm-i Kadîm Divânında, kasideler daha fazla bir yer tutmakla birlikte, O, asıl şahsiyetini gazelleriyle gösterebilmiştir. Divânında 34 gazel vardır. Bu bir divân şairi için küçük bir sayı olmakla birlikte, bu asrın diğer şairleri, Şeyhülislam Bahâyi, Fehîm-i Kadîm, Vecdî, İs- metî, Neşâtî gibi şairler de Nedîm-i Kadîm gibi az yazmalarına rağ- men, asrın büyük gazel şairleri arasında yer alabilmişlerdir. Ş. Bahâ- yî'nin 45, Vecdî'nin 58, Neşâtî'nin 127, İsmetî'nin 113 gazeli vardır.³³ Buna karşılık, Ş. Yahyâ'nın 360, Cevrî'nin 271, Nâ'îlî'nin 390 gazeli vardır.³⁴

Nedîm-i Kadîm Divânındaki 34 gazelden dördü nâ-tamamdır (2, 18,26,27 numaralı gazeller). Bunlar üçer beyit olup, mahlas beyitleri de yoktur. 12. gazel ise Safâyi ve Kemiksiz-zâde Safvet tezkiresin- den alınmıştır. Bu gazel üç beyittir ve mahlas beyti de vardır. Tezki- relerin genellikle gazellerin beyitlerinin bütününe almak yerine, seçe- rek aldıkları göz önünde tutulursa, bu gazelin aslının tam olduğu an- laşılır.

(33) Halûk İpekten, Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri, Birlik Yay., Ank. 1985, s. 27

(34) a.g.e., s. 27

Nedim-i Kadim'in gazelleri, beyit sayısı bakımından 5 ve 9 beyit arasında değişmektedir. Genellikle de 5 beyittir. Bilindiği gibi, bu asrın bütün şairlerinde gazeller kısılmış, genel olarak 5 beyite kadar inmiştir. Divan şiirimizde, ilk yüzyıllardaki 15 beyite kadar varan gazellerden sonra, beyitlerin sayısı 16. yüzyılda 6 beyite, 17. yüzyılda da 5 beyite kadar inmiştir.³⁵ Nedim-i Kadim'de de 5 beyitli 22 gazel vardır. 6 beyitli 3 tane, 7 beyitli 2 tanedir, 9 beyitli gazellerin sayısı ise 2'dir. Bunlardan 25. gazelin beyit sayısı çeşitli nüshalarda farklıdır.

Nedim-i Kadim, her harfde gazel söyleme adetine uymamış, sadece on üç harfde gazeller yazmıştır. Bunların da büyük çoğunluğunu, şairler tarafından çok kullanılan r, güzel h, n gibi harfler oluşturur.

Nedim-i Kadim'in gazelleri, konu bakımından alışılmışın dışında çıkmaz. Bilindiği gibi, gazelin asıl konusu, aşk, sevgili ve bunlara bağlı olarak da tabiat ve şaraptır. Fakat; bilhassa 17. asrdan itibaren, gazelin konusu genişletilerek, başka nazım şekillerinin konuları olan fihri ve felsefi konularda da gazeller yazılmıştır. Nedim-i Kadim'in gazellerinde en çok işlenen tem, aşk ve çok az da olsa tabiat ve hikmettir.

Şair, aşk duygusunu işlerken, genellikle sevgili üzerinde durmuş, onun yüz, boy, zülf gibi güzellik unsurları, aşıklarına karşı ve fasızlığı, tegâfülü ve cevri ü cefâsı birçok gazelinde güzel bir şekilde ifade edilmiştir. Onun, meyhâne, şarap gibi konularda yazdıkları çok seyrek rastlanan birkaç beyitten öteye gitmez. Bu sebeple onda, Nedim'in aşk anlayışından daha farklı bir durumla karşılaşırız. O, badeyi vasfetmeye, sevgilinin dudaklarını vasfetmeyi tercih etmiştir.

Ke vâf-ı badeyi ey söki la'î-î yâr yanında
Zülâl-i Hızr añılır mı o ceşme-sâr yanında

Buna karşılık, sevgilinin yanında onun hiç bir diğeri yoktur. Onun zaman zaman yaptığı tenezzülât bile bir şey ifade etmez. O her zaman gâfil davranmayı tercih eder:

O gonceden bizî bir nûkhet ile anmak olurdu
Bizim de kadrümüz olsaydı rûzgâr yanında

(G. 30/4)

(³⁵) Halûk İpekten, a.g.e., s. 5

Nedim-i Kadim'in, sevgili karşısında yâni yokılmalarını dile getirdiği şiirlerinde, «Fuzûlî» bir edebî de ancak kendini göstermektedir. Onun, o kadar zayıf düşmüş vücudunda aşk derdiyle çektiği önden başka bir şey yoktur. Fakat onun bu perişan hâline herkes acıdığı hâlde, sevgili acımaz. O, her zaman «tegâfül-pesend»dir ve cânlar yakıcıdır. Başında zerre kadar râğbet etmez :

Vücudumda eser yok künc-i gamda önden gayrı
Gören cism-i nizârum rahm ider ol mâhdan gayrı
Temâşâ-yı cemâlünden beni men' itme rahm öyle
Murâdum yok benim bir nâzra-l dil-hvâhdan gayrı

(G. 34/1,4)

Nedim-i Kadim'in aşk anlayışı, beşerî olmakla birlikte, Fuzûlî'de olduğu gibi «platonik» bir aşk değildir. Onunki, vuslatı arzû eden, ondan kaçımayan «maddî» aşktır. Şiir vuslatı cândan arzû eder. Bu konuda aşkın edebî susmasıdır. Sözü uzatmak ise uygun düşmez, di-yerek bu konudaki düşüncelerini nâkteli bir şekilde ifade eder :

Sükûtdur edeb-i işk bahe-l vuslatda
Degül mahalle müldüym sözi dirâz etmek

(G. 15/2)

Nedim-i Kadim'in şiirlerindeki süh-mesrepliği, bu aşk anlayışı-nın en seçkin siması olan Nedim kadar değildir. Hatta bazen O, kendi gönülünü aşk yolunda henüz olgunlaşmayan bir çocuğa benzeterek, maddî aşk deriyasına bağlılığının ne zamana kadar süreceğini sorarak, kendisine sitem eder (G. 23/4).

Divan, şiirindeki maddî aşk, ilâhî aşka geçişte bir vasıta olarak kabul edilir. Nedim-i Kadim'in bir gazelinde de ulvî olana doğru geçildiğini, bu gazelin hakiki aşktan izler taşıdığını da belirtelim (G. 6).

17. yüzyılın sonlarında, Nâbî'de ekolleşen «hikemî» tarz da iki gazelde kendisini gösterir. Bunlarda Nâbî'den önce «Nâbiyâne» bir edebî de sezilmek mümkündür. Bu gazelerde his ve hayâl unsurlarından ziyade fikir unsuru hakimdir. Divanındaki 6. gazel, onun dünya ve hayat görüşünü yansıtmakta ve yer yer de tasavvufî manaları içine almaktadır. 23. gazelde de hikemî yön ağır basmaktadır. Bu gazelde, şairin, kaza ve kader konusundaki düşünceleri anlatılmaktadır.

Nedim-i Kadim, gül-bûlbûl münasebeti ve bunlara bağlı imajlara da gazellerinde sık sık yer vermiştir. Bazı gazellerinin bütünü ise bunlara bağlı fayâllere dayandırılmıştır (G. 18, 24).

Tabiat tasvirlerini konu alan gazellere fazla yer vermemiştir. 19. gazelde bir gül tasviri, 31. gazelde de gence tasviri vardır.

17. yüzyıldan itibaren Divan Şebkistinde görülmeye başlayan Sebk-i Hindî'nin tasvirlerini de, Nedim-i Kadîm'in bazı gazellerinde görüyoruz. Fakat bu, onun bu ekole mensup bir şair olduğunu göstermez. O da, bu acırda yaşayan diğer şairler gibi, şiirlerinde derin manalarla, girift hayâllere yer vermiştir. Nedim-i Kadîm'in gazellerinin en önemli özelliği, kelime ve mana oyunlarıyla yüklü beyitler yerine, duygunun ön planda olduğu, sade, zarf ve kâfiyesiz şiirler olmasıdır. Zaten mazmun kaygısının ilk plâna çıktığı bazı gazellerinde, diğer şiirlerinde gördüğümüz öhenk kaybolmaktadır (G. 1, 14).

Nedim-i Kadîm'in gazellerinin dikkate değer bir özelliği de, bir çoğunda konu birliğinin sağlanmasıdır (Yek-öhenk) (G. 4, 6, 10, 11, 12, 17, 19, 32 gibi).

Son olarak, Nedim-i Kadîm'in bu küçük Divanındaki gazellerinin, onu, devrinin gazel sahasındaki üstad şairleri arasına soktuğunu ve bazı gazellerinin Divan şiirimizin birinci sınıf şiirlerindekiyle boy ölçü-şecek seviyede olduğunu da belirtelim (3, 5, 7, 15, 30. gazeller v.b.).

3. Diğer Şiirleri

Nedim-i Kadîm Divanında, kasida, kit'a-i kebir ve gazellerin dışında yedi rubâî, 1 kit'a, 14 matla, 2 muamma ve 3 mektup vardır. Bunun dışında sadece Ü1 nüshasında olan 14 beyitlik müseddesin ise, Nedim-i Kadîm'in değil, Hâsib² adlı bir şairin olması büyük bir ihtimaldir. Nedim'in bu şiirde mahlası geçmez. Son bendindeki, «Der idün Hâsib-i dil-hastene hemân-dem etmiş» mısrası, müseddesin Hâsib mahlaslı bir şair tarafından yazıldığını düşündürmektedir.

Divanındaki 7 rubâî, onun bu vâdideki başarısı ve fonkasyonunu göstermeye yeterli değildir. Zaten onun şahsiyeti de rubâî yazmaya elverişli değildir. Bu sebeple rubâîlerinin de bazılarını aşkânâ duy-gulara haerretmiştir. İlk üçü hikemî, diğerleri ise aşkânâdır. Rubâî-lerinin içinde, rubâî-i musarra olanları yoktur. Mahlasa ise sadece bir rubâisinde yer vermiştir (R. 1). Nedim-i Kadîm'in rubâîlerinin dil ve anlatım bakımından güçlü olduğunu da belirtelim. Divanındaki tek kit'a da aşkânâdır.

(36) Hâsib hakkında bk. Saftıy, Tezkire-i şâirân, v. 110.

Matla'lardan ikisi ve muammalar Farsçadır. Matlaların ikisi ise musarra değildir. Bilindiği gibi bunlara müfred adı verilmektedir. Matla'ların bazılarında bir âhensizlik ve zorlama dikkati çekmektedir. Mektuplarında da süslü ve sanatkârane bir üslûp vardır. Bunlardan ikincisinin, Rumeli Kazaskeri İzzetî Efendi'ye bir tayin vesilesiyle yazıldığı Rieu kataloğunda belirtilmektedir³⁷.

D. ÜSLÛP

Edebi esere, yazarının hayatı, yazıldığı devir ve edebiyat geleneği gibi, edebiyat dışı olılardan yoksun 19. yüzyıl edebiyat tarihçilerinden sonra, modern edebiyat incelemelerinde, bu anlayış edebi eserin kendisinin gerl plâna atıldığı düşüncesiyle eleştirilerek, edebi esere tamamen kendi özel mahiyeti içinde bakan; psikolojik, tarihi ve sosyolojik özelliklere, onu anlamaya yardımcı olacağı ölçüde başvuran bir tenkit anlayışı gelişmiştir. Bu anlayış ise edebi eserin muhtevâsının yanında, üslûp açısından da incelenmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır³⁸.

Bir edebi eserin dil sisteminin sistematik bir tahlilini yapmak ve bunu estetik amaç açısından yorumlamak üslûp incelemelerinin temelini oluşturur.

1. Nazım Tekniği

Üslûp incelemelerinde, edebi tür ve şekillerden kaynaklanan unsurların da incelenmesi gerekmektedir. «Eseri» başlığı altında, bunlar üzerinde geniş bir şekilde durulduğu için, burada tekrarı gereksiz görüyoruz.

a. Âhenk

Her sanat eseri, kendi içerisinde tamamlanmış bir bütün olduğu için, sesi, mânâdan ayrı olarak düşünmek doğru olmamakta birlikte, ses düzenlemelerinin edebi eserlerde, bilhassa şiirde önemli bir yeri vardır. «Söylenenden çok söyleyiş güzelliğine önem verilen»³⁹ Divan

(37) Charles Rieu, *Catalogue of Turkish Manuscript in the British Museum*, London 1838, s. 1080.

(38) R. Welik-A. Warren, *Edebiyat Biliminin Temelleri* (Çev. A. Edip Uysal), Ank. 1983, s. 7; Şerif Aktaş, *Edebiyatta Üslûp ve Problemleri*, Akçağ Yay., Ank. 1986, s. 137-138.

(39) Mehmed Çavuşoğlu, *Divanlar Arasında*, Ank. 1981, s. 24.

Şiirimizde ise, ses yapısının ayrı bir yeri vardır. Bu şiirimizin kendisine has «ses», onun önemli bir tarafını teşkil eder. «O çok defa manodan ayrı, kendi âleminde her şeydir ve tek başına bütün ifadeyi yüklenir»⁴⁰. Fakat mazmûnün ilk plâna çıktığı zamanlarda bu ses ihmâl edilerek, sadece veznin ve kâfiyenin âhengiyle yetinilmiştir.

Bu genel açıklamalardan sonra, Nedim-i Kadim'in şiirinin ses ör-güsünü oluşturan unsurların incelenmesine geçebiliriz :

1. Vezin

Bilindiği gibi 17. yüzyıl, Şeyhülislâm Yahyâ ve Nefî gibi şâir-lerin elinde Türkçe ile aruzun uyumunun her bakımdan gerçekleştirildiği bir dönemdir. Nedim-i Kadim'in bütün şiirlerinde, bilhassa gazellerinde vezne hâkimiyeti dikkati çekmektedir. Sayıları fazla olmayan imâle ve zihafın dışında, birçok beyitte vezinle anlamın başarılı bir şekilde uyum sağladığı, adeta veznin sesinin, mısraların sesi içerisinde kaybolduğunu görüyoruz :

Hâsîd olamaz bana huzûrunda berâber
Râcîh gecinür gerçî ki tenhâ söze gelse

(K. 5/16)

Gelmez o şûh meclise ayyâr gelmese
İster ki arz-ı hâle dahi ruhsat olmasun.

(G. 25/5)

Tenhâda açar sırrını ayyâra ol âfet
Neylirse ider âşk-ı ser-bâza tuyurmaz

(G. 10/4)

Vezin hataları olan imâle ve zihafın bazı beyitlerde fazlalığı dikkati çekmektedir. Bilhassa 33. ve 7. gazelde sayıları bir hayli fazladır :

Meşreb-i ehîl-i fenâdan zevk alanlar ey Nedim
Neşve-i câm-ı mey-i Hızr-ı bekâ bilmez nedür

(G. 7/5)

(40) A. Hamdi Tanpınar, 19. asrın Asır Türk Edebiyatı Tarihi, 4. bsk., Çağlayan Bas., İst. 1976, s. 12.

Her lafz-ı bedî-i nükte-sancân

Remz-âmûz-ı beyân-ı himmet

(Kt. 2/6)

Nedîm-i Kadîm Dîvanında 9 çeşit vezin kullanılmıştır. (Rubâî vezinleriyle bu sayı 13'e çıkar.) En çok kullanılan vezinler de, bahr-i müctes, bahr-i remel, bahr-i hezce bütündür. Bunlar, her pâir tarafından çok kullanılan olan vezinlerdir. Fakat 29. ve 30. gazelde kullanılan vezine ise, Dîvan şîrinde çok az rastlanılmaktadır. (Vezin: Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilâtün.) Nedîm-i Kadîm'in Dîvanı oldukça küçük olmakla birlikte, vezinlerdeki bu çeşitlilik ve çok az kullanılan bir vezin kullanma onun dikkate değer bir özelliğidir. Bu aynı zamanda onun vezne hakimiyetinin de bir göstergesidir. Dîvan Şiirimize baktığımızda da büyük hacimli eserleri olan şâirlerin fazla aruz kalıbı kullanmadıklarını görüyoruz. Seyyid Nesîmi 20, Kadî Burhâneddin 24, Şeyhî 18, Ahîmed Paşa 18, A. Şîr Nevâî 21 aruz kalıbı kullanmıştır. Buntardan sonra gelen şâirlerden bazılarının ise kullandığı vezinlerin sayısı, Bâkî'nin 16, Fuzûlî'nin 20, Nef'î ve Nâ'î'nin 15, Nedîm'in 18, Şeyh Gâlib'in 20'dir⁽⁴¹⁾.

2. Kafiye

Nedîm-i Kadîm'in şîirlerinde, rediflerin fazlalığı ve dolgun kafiye-lerin hâkimiyeti dikkati çekmektedir. Bu aynı zamanda onun, şîirlerinin âhengine oldukça önem verdiğini gösterir. 34 gazelden, 27'si; 5 kasideden, 1'i rediftir. Bunlara 4 rubâî ve 2 muammâyı da eklemek gerekir. Rediflerin altısı iki katımlıdır: «olmuş yine», «bilmez nedür», «anılmaz hiç», «söze gelse» ... Rediflerin hepsi sadece birer defa kullanılmış, tekrara düşülmemiştir. Ayrıca bu rediflerin birçoğunun da güzel sesli, Türkçe kelimelerden seçilmesi, onun sanatının önemli özelliklerinden birisidir: «görünce», «olmuş yine», «ne dîsûn», «olmasuna» v.b.

Mürekkep kafiyelerden olan «müreddef» kafiyeler, Nedîm-i Kadîm'in en çok kullandığı kafiye şeklidir. 22 gazel, 4 kaside, 2 kit'a-1 kebîre, 5 rubâî, 7 matla'da bu tür kafiyeler, kullanılmıştır. Bundan sonra ise «mücerred» kafiye gelmektedir. 10 gazel, 1 kaside, 1 kit'a, 2 rubâî, 3 matla' bu şekilde kafiyeleşmiştir.

(41) Halîl Balkan, *Dîvan Edebiyatında Aruz Vezni*, Erz. 1968 (Lisans Tezi), s. 23-64, bkz. Hüseyin Ayan, *Hurşid-Nâmâ*, Erz. 1979, s. 100.

Nedim-i Kadim, Divan şîrinin kâfiye göz icindir» kuralına uymuş ve aynı oına kelimelerde kâfiye yapmıştır. Fakat bunun bozen dışına çıktığını da görüyoruz :

Pic ü tâb ile ruhun üzre konuş ser zülfün
Hindü-yi secde-ber-i âteşe benzer zülfün

(G. 16/1)

beyitle başlayan gazelde şu kelimeler kâfiye yapılmıştır : «ser», «benzer», «ârter», «ajder», «enver», «âyler». Bunlardan, «ser», «ajder», «enver» kendi arasında kâfiyelenebilir; fakat diğerleriyle kâfiyeli olamaz. Bunun yanında, fiillerde geniş zaman ekleriyle kâfiye yapılması, kâfiye kusurlarından «itâ-yı cellâ» sayılmaktadır. 2. kasidede de çoğul ekleri kâfiye yapılmıştır. Bunlar da «itâ-yı cellâdır» : «güm-rehân - reh-revân - hûner-verân - husrevân...

Kaside gibi uzun şiirlerde yedi beyitten aşağı olmamak şartıyla aynı kelimelerin tekrar kâfiyelenmesi normal karşılanmakla birlikte, gazel gibi kısa şiirlerde ve kasidelerde kısa aralıklarla tekrarlanması bir kusur olarak kabul edilir ve «itâ» olarak adlandırılır. Nedim-i Kadim'in gerek kasidelerinde, gerekse gazellerinde, bu gibi kâfiye kusurlarıyla da karşılaşırız :

Ebr-i keremün ger itmese feyz
Bi-gevher olurdu kân-ı himmet
Zâtun gibi bir güher ger olca
Perverde-i bahîr ü kân-ı himmet

(Kt. 2/3, 7)

3. Vezin ve Kâfiye Dışındaki Âhenk Unsurları

Nedim-i Kadim'in şiirinin ses örgüsünü oluşturan unsurların içinde, vezin ve kâfiyeden başka, assonans, alliterasyon ve kelime tekrarları bulunmaktadır. Bek kuvvetli olmamakla birlikte, zayıf da olsa bazı beyitlerde bunların sağladığı bir âhenkle karşılaşırız. Meselâ şu beyitte, 6 defa geçen «s» sesiyle, iki kalın ünlünün dışında bütün vokallerin «e» ve «ı» gibi ince ve dar seslerden oluşması, assonans ve alliterasyonun sağladığı bir âhenk unsuru olarak dikkati çekiyor :

Senden meded ister ehl-i dâniş
Senin kes-i bi-keşân-ı himmet

(Kt. 2/20)

Şâir, bazı beyitlerde de «elfâz-ı cezle» ve «elfâz-ı rakike» den olan seslerle, «lafzın mana ile i'tilâhını» sağlamıştır⁽⁴²⁾. Şu bayitte, ilk mısradaki «ç» sesi dışında «elfâz-ı rakike» den olan sedâli konsonantlar; ikinci mısradaki ise t,k,c,h gibi «elfâz-ı cezle» den olan sedâsiz konsonantlar kullanılmıştır. Ayrıca ilk mısradaki, 11 ince ünlüye karşılık, ikinci mısradaki sadece üç ince ünlü vardır :

Nevâ-yı bülbül ise müdde'â cemende eger
Hırâş-ı ta'ne-i zâg ü kelâg anılmaz hic

(G. 3/2)

4. gazelde, Şâir, dörd ü belâ içindeki günlünden ve onun arzularından bahsederken, «g» ve «ğ» sesinin sağladığı alliterasyondan faydalanmıştır. Bu sesler gazelde 20 defa geçer :

Biraz da şugl-ı gam u gussadan ferâg ister

(G. 4/1)

Derûn-ı lâle vü gül gibi dâğ dâğ ister

(G. 4/2)

Nidâ unsurunun ağır bastığı bazı beyitlerde, «â» vokalinin sağladığı assonansdan faydalanılmıştır :

Hezâr lâle vü gül yâd olur o gülşende
Figân figân ki dil-i dâğ dâğ anılmaz hic

(G. 3/3)

Mısra başı kâfiyeleri olarak tekrarlanan kelimelere, bazı şirlerde âhenk unsuru olarak rastlanmaktadır. (Bilindiği gibi buna «tekrîr» sanatı adı da verilmektedir.)

3. kasidede, «Bu demde», «Ne tûb-ı», «Ne tem'â» kelimeleri, çeşitli beyitlerin başında tekrarlanmıştır. Yine 2. kasidede, «Ey», «V'ey»; «Ben», «Sen» kelimeleri de birçok beyitin başında tekrarlanmıştır. 6. kasidenin de ilk dört beyti, «Aceb mi» kelimesiyle başlar :

Aceb mi bülbül-i tab'um olursa nagme-tirâz
Nesim-i gülşen-i ikbâlüm öldi gâliye-söz.
Aceb mi gonçe-i pejmürde-i ümid-i kühen

(42) Bu konuda bkz. Muallim Nâci, *İstihâk-ı Edebiyye* (Hz. A. Yalçın - A. Hayber), Ank. (tarîhsiz), s. 18-19.

Tebessüm-i tarab-afzâya eyyâse âgûz
Aceb mi bôd-ı bahârî-i gülâfân-ı emel
Nesim-i mu'ciz-i İsâya olsa resk-endâz

(K. 6/1,2,3)

2. DİL

Nedim-i Kadim'in dili, Necâti, Zâtî, Bâki, Şeyhülislâm Yahya ciz-gisi üzlerinde yer alan ve 18. asrın Nedim'ini müjdeleyen sade, zarf bir İstanbul Türkçesidir. Sade ve küffetsiz, aynı zamanda güçlü bir söyleyiş, onun sanatının önemli bir özelliğidir. Ayrıca şiirlerinde ka-fiye ve redifleri, güzel sesli ve Türkçe kelimelerden seçmesi, ondaki sadeliği artırmış, aynı zamanda devrinde bu yönüyle dikkatli çeken bir şahsiyet olmasını sağlamıştır. Divanında konuşma diline yaklaşılan, «tabii» şiir diyebileceğimiz mısra ve beyitlerin sayısı bir hayli çoktur :

Neden âzürde oldun nâzeninüm bi-sebeb bilmem
Beni öldürmeğe lâzım mı tâ böyle sebeb bilmem

(G. 22/1)

O gonceden bizi bir nûkhet ile anmak olurdu
Bizüm de kadrümüz olsaydı rûzgâr yanında

(G. 30/4)

Bunların yanında, devrinin diğer şairlerinde olduğu gibi, Türkçe unsurların bir eke kadar düştüğü, yabancı kelime ve tamlamalarla yüklü beyitlere de rastlanmaktadır; fakat bunların sayısı onun Divanında fazla bir yer tutmaz. Bunlar, bilhassa kasâdelerinde ve fikir unsurunun ağır bastığı gazellerinde söğalmaktadır :

Küşte-gân-ı sitem-âmiz-i nigehdür uşşâk
Mest-i hûn-i dil-i rindân-i cihândur gamzen

(G. 17/3)

17. yüzyılda, bilhassa Sebki-Hindî şairlerinde görülen deyimler, atasözleri ve halk ağzından söyleyişler onun şiirinde önemli bir yer tutmaz :

Şevâi yolundan o şâhın eyâ rakib dilün
Mahv de olsa vücûdî gubârî bâkidür

(G. 9/3)

Ele atırsa da özürde gürüm almam söz
Şikaste-âyinenün inkılâb-ı bakkâr

(G. 9/4)

Dahi şükûfte midür gence-i ümmid Nedim
Gülşen-i Râzdan ol niyyete açdum fâlum

(G. 23/5)

«Gönül ne gâst ü gülşân ne seyr-i bög ister» (G. 4/5) «İmâne geldi» (K. 1/6), «Göreni hayret alır» (G. 26) «Beyâza çıkmaz idt da'vi-i sadâkat-i subh» (K. 3/27) v.b...

Nedim-i Kadim'in stili konusunda bunlardan ayrı olarak, bir rubâisinde, Cağatay lehçesine ait özellikler bulunduğunu da belirtelim:

Bir âfet-i cân aldı kararumı menüm
Feryâd ü figân eyledi kârımı menüm
Âşüfte vü âvâre vü nâlân kıldı
Bilmem dahi n'ildi dil-i zârımı menüm

(R. VI)

Kelime Hazinesi :

Nedim-i Kadim'in kullandığı kelimeler, gramer kategorileri bakımından incelendiğinde, onun üslûbunda yalın ve tamlama durumundaki isimlerin hâkim olduğu görülür. İsimlerden sonra, sıfatlar ve fiiller gelmektedir. Bu onun şiirlerinde, tasvir ve tahlilden ziyâde, canlı ve akıcı bir üslûbun hâkim olduğunu gösterir. Buna karşılık, şairin kendi iç dünyasını ve gönülünün arzularını anlattığı gazellerinde, statik kelimelerden olan sıfatların sayısı artmakta, bazen de ilk plana çıkmaktadır. 13. ve 19. gazelde olduğu gibi.

Nedim-i Kadim'in şiirlerinde, objektif âleme ait somut (müşahhas) isimler hâkimdir. Mesela 30. gazelde, 39 isimden sadece 7'si soyut (mücerred), diğerleri somuttur. Sıfatlar ise, isimlerin üçte biri kadar bir yer tutuyor. Şair, isimlerin büyük bir çoğunluğunu sıfatsız olarak kullanmıştır. Nedim-i Kadim'in şiirlerinde, redif olarak epeyce fiil kullanması, dikkat çekicidir. Bu, onun şiirlerine, daha sade ve akıcı bir üslûp kazandırmaktadır. Redifi fiil olan 25. gazelde, 23 tane fiil vardır. Bunların da önemli bir kısmını, emir kipindeki fiiller, yani «inşâî» ifadeler oluşturur. Şairin üslûbunda fiillerin oynadığı rol, onların kullanılış tarzında yatmaktadır. Onun şiirlerinde, basit (âdi) fiille-

rin dışında, yer yer de orijinal kullanılımları rastlanmaktadır. Gölün in-
tişap etmesi (Kt. 4/20), kadetlerin habercilerinin gözünün nazar etme-
si (G. 1/4) gibi ...

Çekimli fiillerin sorundaki şahıs zamirlerinden ayrı olarak kulla-
nılan zamirlerin, gramatikal özelliklerinin dışında, üslûpta önemli bir
yeri vardır. Bu her şeyden önce teessürî bir hâlî kargılar ve anlatım-
da pekiştirici bir rol oynayarak, dikkati özne üzerinde toplar⁴³.
Sevgili karşısında, aşkın durumunun tasvir edildiği 22. gazelde, za-
mirlerin üslûpta sağlayacağı bütün etkileri bulmak mümkündür. Bu
gazelde, 7 zamir vardır. Bunlardan biri, «sensiz», diğerleri ise, «ben»
şahıs zamiri ve onun değişik şekilleridir. Bunlara, «bilmem» redifinin
olduğu olan i. t. şahıs iyelik eklerinin fonksiyonunu da eklemek lazımdır. Ay-
rıca zamirlerin ve i. t. şahıs eklerinin, şiirin ses örgüsünü oluşturan
unsurların içinde, önemli bir yeri olduğu, hemen göze çarpmaktadır:

Bana zehr-i şitemdür hasretinde bade-i şeret
Ben ol mestem ki sensiz neve-i cân-ı tarab bilmem
Benem ol nev-müselmân-ı mahabbet zül-i kâfir-kış
Esir itmek beni sünnet midür yâ müstehab bilmem
Siyeh-mest-i cünûh-i şık olan rüvâ Nedimem ben
Eger küstâh isem me'zûr tut rem-i edeb bilmem

(G. 22/2,4,5)

Kelime Grupları :

Bilindiği gibi, Klasik Türk şiirinin gelişme çizgisinde önemli bir
merhale olan 17. yüzyıl, şairlerin üçü, dörtü tamamlamalar ve yeni maz-
munlarla, çağışımalar bakımından zengin, girift şiirler söyledikleri bir
dönemdir. Bu yüzyılda, klasik mazmunlar ve benzetme unsurları yine
kullanılmakta birlikte, bunlar «bu sefer daha müdül bir tehayyül mimar-
ları içinde, daha husûsî duygulara tercüman» olmuştur⁴⁴. Bu,
Hint ekolüne mensup Nâîf, Şehri, Fenî, İsmetî, Neşâtî .. gibi şairler-
de her yönüyle görülmekle birlikte, devrin diğer şairlerinde de bu
üslûp özelliklerine az veya çok rastlamak mümkündür⁴⁵.

(43) M. Kaya Bilgeçil, *Yakınçağ Türk Kültür ve Edebiyatı Üzerinde Araştır-
malar II*, Erzurum 1980, s. 261.

(44) A. Nihad Tarlan, «Şehri», *TDEB*, c. II, İst. 1946, sayı: 1, s. 223

(45) a.g.m., s. 224

Nedim-i Kadim'de, Sebki Hindi şairlerine yakışan geniş bir duygu ve hayâl âlemiyle yüklü beyitlere, orijinal mâzmun ve tamamlara rastlanmaktaysa da, onun üslûbunun en önemli özelliği, duygu ve hayâl derinliğinden ziyade, bunları sâde ve külfetsiz bir şekilde ifade etmektir. Onun Dîvanındaki, soyutu somutlaştırarak veya somutu soyutlaştırarak zihinde çeşitli çağrışımlar uyandıran orijinal tamamlara örnek olarak, şunları gösterebiliriz: «Rûy-i ezmine», «gonce-i ümmîd, harf-i füsûn-ı nâz», «âide-i habâb», «ebr-i kerem», «rûzgâr-i gayûr», «küh-i vakar», «ümmîd-i kühen»...

Cümleler :

Nedim-i Kadim Dîvanında, teknik karşısında zorlanan, kelimelerin kaynaşmasının sağlayacağı, taselâbet-ten mahrûm bazı beyitlere rastlanmaktaysa da bunların sayısı fazla değildir. Onun şiirlerinde, mısra tekniği kuvvetli, akıcı cümleler hâkimdir. Bazı şiirlerinde bilhasşa kâsîdelerinde, anlamın bir beyitte tamamlanmayarak diğer beyitlere geçtiği «merhûn» beyitlerin fazlalığı dikkati çekmektedir :

Şarir-i hâme-i nev-naks-ı nûkte-perdâzun
Nevâ-yı fazl ile ol resme oldı kim meşhûr
Aceb degül kühen-âvâze-i selef hergiz
Bu bezm-gâhda bir dahî olmasa mezkûr
(K3./23-24)

3. Fesâhat

Nedim-i Kadim'in şiirlerinde, yer yer «tenâfûr-i hurûf» (cacophonie), «tetâbu-ı izâfât» (ziacirleme tamamlar) ve «ta'kid» (ifâdenin anlatılmak isteneni verme imkânından uzak olması) gibi fesâhât hatâlarına rastlanmaktadır; fakat bunların sayısı fazla bir yer tutmaz. Onun Dîvanı, genellikle «fasîh» şiirlerden oluşmuştur. Mesela, aşağıdaki misralarda sırasıyla, s,ş; b; s,z seslerinin doğurduğu «tenâfûr» vardır :

Sarsar-ı şu'le-cûş ya'ni âh

(G. 32/1)

Bu demde câm-ı sahbâ gibi kimdür leb-be-leb bilmem

(G. 22/3)

Söz söylemez zemzeme-sencân-ı mahabbet

(K. 5/7)

Diyân Şikâinde, üçten fazla kelimayla meydana getirilen tamla-
malar hoş görülmez ve fesâhat hatası olarak kabul edilir (Tetasüb-ü
izâfât). Fazla olmamakla birlikte bu gibi tamlamalara, Nedim-i Ka-
dîm'de de rastlıyoruz :

Remz-i dehan-i teng-i şeker-dal müsellem
Bir söz yeri yok tûfi-i güya söze geise

(K. 5/3)

Kalınadı ey ceşm-i tûfân-girya ümmid-i vicâl
Garva-hâr-ı kicce-i mevc-âlmâ-yı havâssam

(G. 21/3)

Bazı beyitlerde, ifadenin, anlatılmak istenenî, tam anlamıyla ver-
me imkânından uzak olduğu görülmektedir. Bunlara bilhassa, kasi-
delerde rastlanmaktadır. Bu tür fesâhat hatalarına şa'kidî adı ve-
rilir :

Olursa kudreti âciz-nevâz-ı mazlûmân
Hamâme-beccâ ider kasd-ı pençe-tâbi-i bâz

(K. 6/17)

Aceb degül dem-i saî nev-bahâr-ı feyz - eser
Kusûr-ı terbiyetinden olursa ger ma'zûr

(K. 3/30)

Vezin ve kâfiyede görülen fesâhat hataları ise, Nazım Tekniği
başlığı altında ele alındığı için, burada tekrar edilmeyecektir.

4. Edebi Sanatlar

Nedim-i Kadîm, Fuzûlî, Nev'î, Şayhülislam Yahyâ, Bahâyî, v.b...
şâirlerde olduğu gibi, beyti söz ve manâ sanatlarıyla doldurmak ye-
rine, duyguyu ön plâna alarak, herşeyden önce onun zarif bir dille
ifâdesini esas almıştır. Bu sebeple o, tasannua düşmemiştir. Çok az
olmakla birlikte, bazı beyitlerde bir erede görülen birkaç sanatın di-
şında, diğerleri her beyitte bulunması gereken sanatlardır. Mesela şu
beyitte, leff ü neşr, teşbih, telmih, tenasüp ve tezat sanatlarının hep-
sini bir arada buluyoruz :

Zehr-âbedür ki âb-ı Hızdan niçün virür
Uşşak-ı zâre la'î - lebûn kadûgi itâb

(G. 2/2)

Nedim-i Kadim'de, lafz sanatları çok azdır. Bilindiği gibi lafza ait sanatlar, üslûba bir renklik ve süs vermesine karşılık, mana sanatları ise duygulara etkili bir şekilde ilâhîyatında önemli bir rol oynar.

Burada, Nedim-i Kadim'in sanatları nasıl kullanmış olduğunu göstermek için, birkaç karakteristik örnek vermekle yetineceğiz:

Cinâs :

Söylemezse ne acib yâresini yâre gönül
Zahm-ı nâsûr degil kâbil-i merhem ne dilün
(G. 26/2)

Tezat :

Ruhsâr-ı yâre virdi tetâfet şarâb-ı nâb
Eylerniş imtizâc meğar âtes ile âb
(G. 2/1)

Leff ü neçr :

Ko vasf-ı bâdeyi ey sâki la'l-i yâr yanında
Zülâl-i Hızr anılır mı o çeşme-sâr yanında
(G. 30/1)

Hüsn-i ta'îl :

Alınca câmı ele gül gülü oldı ruhsârün
Meğar ki itdi eser dide-i habâb sarı
(G. 1/4)

İham :

Ebr-i keremün ger itmese feyz
Bî-gevher olurdı kân-i himmet
(Kt. 2/3)

Teşbih :

Vasf-ı ruhun cemende meğar itdi gûş gül
Möhend-i tâze dâğ-ı oğır şû'le-cûş gül
(G. 19/1)

Mecâz-ı mürsel :

Oı sadr-ı fazilet ki olur müskilümüz hall
Destinde olan hâme-i fetvâ söze geise
(K. 5/9)

5. Etkilediği ve Etkilediği Şairler

Nedim-i Kadim, bu asrın bütün şairleri gibi, kasidede Nef'i, gazelde ise Şeyhülislam Yahya etkisinde kalmıştır. Onun şiirlerinde, Nef'i ve Şeyhülislam Bahâyi için yazılmış nazireler tespit edebildik:

Nedim-i Kadim'in şiirlerinde, bilhassa kasidelerinin fahriyelerinde, Nef'i etkisi bâriz bir şekilde kendini gösterir. Nef'i'nin IV. Murad'a sunduğu kasidesindeki;

Sözde nazir olmaz bana ger olsa âlem bir yana
Pür-tumturak u hoş edâ ne Hâfizem ne Muhtesem

beytiyle, meşhur fahriyesindeki;

Benem ol Nef'i-i rûşen dil ü sâfi-gevher
Feyz alır câm-ı safâ meşreb-i bi-bâkûmden

beytindeki Nef'i'ye söyleyişten, Nedim-i Kadim'in şu beyitlerinde de izler bulmak mümkündür. Hatta gerek âhenk, gerekse övünme-deki aşırılık açısından Nedim-i Kadim'inkiler de hiç aşağı kalmaz:

Husûsâ kim benem ol husrev-i iklim-i ma'nâ kim
Olur her sâde nûktem dâg-ı reşk-endâz-ı Hâkânî
(K. 1/36)

Söz söylemez zembere-sencân-ı muhabbet
Meclisde Nedim-i suhân-ârâ söze gelse
Ey fâzil-ı yektâ benem ol nâdire-pirâ
Âlemde bulunmaz bana hem-tâ söze gelse
(K. 5/7, 15)

Bunların yanında, Nedim-i Kadim'in Divânçesindeki «mâz» redifli «nâ-tomâm» gazeli de, Nef'i'nin aynı redifli gazeline naziredir:

Nef'i:

Olmış o şüh o mertebe mest-i şerâb-ı nâz
Kim bâde içre aksine eyler itâb-ı nâz
Nedim-i Kadim:
Olmış o denlü gamzesi mest-i harâb-ı nâz
Bilmez nedür su'âl-i niyâze cevâb-ı nâz⁴⁶

(46) Nef'i, Divân-ı Nef'i, Matbaa-i Bulek, Kahire 1252, s. 15

Nedim-i Kadim, asrın diğer bilginleri gibi, hem şair hem de şeyhülislâm olan Bahâyi Efendiye bir kaside yazmış ve bir kasidesini de tanzir etmiştir. Nedim-i Kadim'in Divanesindeki en uzun kaside olan bu şiirde, Bahâyi Efendiden övgüyle söz edilmiştir. Bu kaside aynı zamanda, Bahâyi'nin IV. Murad için yazdığı kasidesine nazıfdir:

Şeyhülislâm Bahâyi :

Sepide-dem k'ala lebriz-i nûr sâgar-ı hûr

Cihâna fâyiz olur neş'e-i tecellî-i Tûr

Nedim-i Kadim :

Sepide-dem k'ala Hürşid silve-göster-i nûr

Aceb mi pertev-i subh olsa reşk-i şu'le-i Tûr

(K. 3)

Nedim-i Kadim, devrinde iyi bir şair olmakla birlikte, ölümünden 11 yıl sonra doğan (1082'de doğduğu düşünülürse) ve 62 yıl sonra da ölen, kendisiyle aynı mahlası kullanmış Nedim gibi bir şairin gelmesi talihizliğine uğramış, edota unutulmaya terk edilmiştir. Fakat, onun dikkatleri çekmesinde, Nedim'in taştirinin de önemi tartışılmaz.

Nedim-i Kadim'in etkilediği şairler arasında, kendisinden yirmi dokuz yıl sonra ölen 17. yüzyılın kuvvetli şairlerinden ve ta'lik hattı üstadlarından Fasih Ahmed Dedenin de olduğunu T nüshasındaki ketebe kaydından öğreniyoruz. Bu nüshanın müstensihî olan Fasih, burada, kendisinin de Nedim-i Kadim'in öğrencilerinden olduğunu söyler.

Ahmed Nedim'in, Nedim-i Kadim'in «olmasun» redifli gazeline yazdığı meşhur taştirin de benzeri budur. Ayrıca Nedim'in «olmasun» redifli bir gazelinin de bulunduğunu belirtelim :

TAŞTİR - GAZEL - NEDİM - KADİM

Derdin nedir gönül sana bir hâlet olmasun

Bimâr eden bu güne seni râhat olmasun

Bicâ-tabibe varmağa hic hâcet olmasun

Bizden tesettür etme âbes küllîet olmasun

Sad el-hazer ki sevdiğin ol âret olmasun

Bunlardan başka, Nedim-i Kadim'in (ö. 1670) :

Nigâh mümteni' ey reşk-i âftâb sana

Fürûg-ı âdeden olsa eger nikâb sana

(47) H. Nihad Boztepe, Nedim Divanı, s. 115

beytiyle başlayan Divanesindeki ilk gazeliye, Nâîl-i Kadîm'in (ö. 1666):

Şarâb-ı nâb getirdikçe nim-hâb sana
Tutar elinde kadeh mûh u ârtâb sana

ve Neşâtî'nin (ö. 1674):

Nedir bu tûb ki vermiş şarâb-ı nâb sana
Bakınca hiyre olur ceşm-i ârtâb sana

matla'lı gazelleri arasında bir nazire münasebeti vardır⁴⁸.

SONUÇ

Nedim-i Kadîm ve sanatı konusunda vardığımız sonuçları ana hatlarıyla vermeye geçmeden önce, kaynaklarda onun şiiri konusunda söylenilenlere de kısaca temas etmek istiyoruz:

17. yüzyıl tezkirecilerinden Güftü ağır bir dille mevettığı ve «safâ-sata-gûy» olarak vasıflandırdığı Nedim-i Kadîm'i, Tarzî, Şehri ve Nâîlî ile birlikte, şairler içinde en ileri gelenler olarak gösterir. Bunlardan başka Mezâkî, Vecdî ve Neşâtî'yi de üstadlardan addeder:

İki ücdür bu fırka içre temâm
Rûmda tâze-gûy-i hoş erkâm
Bunda ser-meşk-i levha-i ta'dâd
Evvelâ birî Tarzî-i üstâd
Mülk-i Rûmun harf-i hoş behr
Sâniyen merd-i nûkte-ve Şehri
Dâhil olınmaz zemîn-i ma'nâda
Mücmelen Nâîlî-i üstâda
Vâridât-ı sühanda nâîre-çûy
Bir cihetden Nedim-i safâ-sata-gûy⁴⁹

Bunlardan, Nedim-i Kadîm'in devrinde geniş bir şöhrete ulaştığı onlaşılmaktadır.

Safâyî, «Asrın şu'arâ-yı şirin-beyânındandır. Üîûm-ı Arabînin merd-i meydânı olduğu gibi orsa-i nazm ü inşânın fâris-i devrânı»

(48) İsmail Ünver, Neşâtî, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ank. 1986, s. 30

(49) F. Kadri Tınurtaş, «XVII. Asır Şairlerinden Güftü ve Teşrifâtî'e şu'arâ-sı», TDİD, c. II, s. 207

dir.»⁵⁰ diyerek, Nedim-i Kadim'in sade ve zarif diliyle, gerek nazım gerekse nesirde devrinin önde gelen şahsiyetlerinden biri olduğunu belirtir. Kemâksiz-zâde Safvet de, onu Nedim'le karşılaştırarak «... ikisinin dahi eş'arı efcahu'l-gâye hoş gelür. Elisine-i şâsda ikisi birbirinden a'lâ didikleri mazmun bu ma'naya olsa gerek.» (51) diyerek, her iki Nedim'in şiirlerinin son derece fasih olduğunu söyler. Fakat Nedim-i Kadim'in, Nedim kadar büyük bir şair olmadığı açıktır. Uşşâki-zâde ve Şeyhi de, «mecmu'a-i fazi-i mevfûr, şîr ü inşâda mâhir (...) Fariside yed-i tûlâsı müselleme (...) sahib-i tarz-ı dil-peşend-ir»⁵² diyerek, Nedim-i Kadim'in şiir ve inşâda vukufunun tartışılmaz olduğu, üslûbunun gönle hoş gelen, tezkirecilerin tabiriyle «hoşâyende» olduğunu söyler.

Daha sonraki bibliyografik yayınlarda da bu görüşler tekrar edilir. Abdülbâki Gölpınarlı, Halil Erdoğan Cengiz, Hasibe Mazioğlu (Türk Anek.), F. Kadri Timurtaş, N.S. Banarlı, onun hayâatının genişliğine, bilhassa gazelleriyle takdir gördüğüne temas ederek, 18. asrın Nedim'ini müjdelediğini söylerler. Abdülkadir Karahan da, «Eğer ikinci Nedim gelmemiş olsaydı, büyük bir ihtimalle, bu Mehmed Nedim daha geniş bir şöhrete kavuşurdu. Aynı mahlasın kendinden 62 yıl sonra ölen dâhi bir şair tarafından kullanılmış olması, onu biraz arka plâna itmiştir, denebilir.»⁵³ der.

Nedim-i Kadim ile Nedim'in mahlaslarının ortak olması, araştırmacılar arasında, her iki Nedim arasında daha fazla bir benzerlik görme temâyülü doğurmuştur. Fakat her iki şairin eserleri, karşılıklı olarak incelendiğinde, bir Şeyhülislâm Bahâyi, bir Şeyhülislâm Yahya, bir Vecdî ile Nedim arasındaki benzerlikten, Nedim-i Kadim ile Nedim arasındaki benzerliğin, mahlaslarının ortak olmasından başka bir fazlalığının olmadığı anlaşılacaktır. Bu sebeple, ikinci Nedim gelmemiş olsaydı, Nedim-i Kadim'in daha geniş bir şöhrete kavuşacağı gibi bir düşüncenin, tartışma götürür olduğu açıktır.

Asıl adı Mehmed olan Nedim-i Kadim, iyi bir tahsil görmüş ve hayatını çeşitli medreselerde müderrislik yapmakla geçirmiştir. Onun,

(50) Safâyi, v.248b

(51) Kemâksiz-zâde Safvet, v.130

(52) Uşşâki-zâde, v.203a; Şeyhi, v.292a

(53) Türk Ansiklopedisi, «Nedim-i Kadim» mad. (A. Karahan), M. E. Bas., Ank. 1977, s. 25, s. 176

zeki, hoş-sohbet, nükte-dân bir kişiliğe sahip olduğu, aynı zamanda da, zevkine düşkün bir kimsa olduğu, gerek kaynaklardan gerekse Divanından anlaşılmaktadır.

Nedim-i Kadim velûd bir şâir değildir. Onun tek eseri, sadece beş yüz beyitte yaklaşan Divançesidir. Divanında beyit sayısı bakımından kasideler daha fazla bir yer tutmakla birlikte, onun şâirliğinin odak noktasını gazelleri oluşturur. Bilhassa bazı gazelleri, birinci sınıf şâirlerle boy ölçüşecek seviyededir. Kasidelerinin hepsi medhiye mahiyetindedir ve biri dışında diğerleri şeyhülislamı yazılmıştır. Nedim-i Kadim, Osmanlı Devletinin en karışık zamanlarından birinde yaşamayı sebebiyle, kasidelerinde sık sık devrinin kötülüğünden ve talihsizliğinden söz eder.

Nedim-i Kadim'in şiirleri, nazım tekniği bakımından oldukça kuvvetlidir. Şiirlerinde vezne hâkimiyeti hemen dikkati çekmektedir. Nedim-i Kadim, şiirlerinde genellikle redif kullanmayı ve dolgun kafiye-leri tercih etmiştir. Rediflerinde bilhassa güzel sesli Türkçe kelimeleri seçmesi, onun şiirindeki sadeliği ve akıcılığı artıran unsurlar olarak dikkati çekerler.

Nedim-i Kadim'in dili, Necati, Zati, Baki, Ş. Yahya çizgisinde yer alan, sade ve zarif bir İstanbul Türkçesidir. Sâde ve zarif aynı zamanda güçlü bir söyleyiş, onun sanatının önemli bir özelliğidir. Bu, onun şiirlerine canlı ve akıcı bir üslûp kazandırmıştır.

Nedim-i Kadim'de, bu yüzyılın diğer şâirlerinde olduğu gibi, geniş bir duygu ve hayâl dünyasıyla yüklü beytlere rastlanmakla birlikte, onun sanatının en önemli özelliği, duygu ve hayâl derinliğinden ziyade, bunları sade ve külfetsiz bir şekilde ifade etmektir. Nedim-i Kadim, beyti söz ve mana sanatlarıyla doldurmak yerine, duyguyu ön plana almış ve her şeyden önce onu zarif bir dille ifade etmeyi amaçlamıştır. Kısacası O, tasannua düşmemiştir.

Nedim-i Kadim, her şeyden önce bir aşk şâiridir. Divanında beşerî aşkı, sevgilinin güzelliklerini, aşıklarna yaptığı nâzi, tegâfülü ve cevr ü cefâsı, bunların karşısında aşıkların perişan hâlleri, yalvarmaları, yakarmaları v.b... güzel bir şekilde ifade edilmiştir. Şarap, «bezm-i mey» vasfında söylenmiş beytlere çok seyrek rastlandığı gibi Nedim'in bazı şiirlerinde görülen bayağılıklara da Nedim-i Kadim'de rastlanmaz.

Kısaca; Nedim-i Kadim, Bekî, Seyhülislam Yahyâ ile geliştirek, 18. asrın Nedim'ini yetiştiren bir çizgi üzerinde yer almış ve bu tarzda yapıcı olmaktan ziyade izleyici olmuş bir şairdir. O, velûd olmgıyan şahsiyetyle, Nefî, Ş. Yahyâ, Nallî gibi parilerin seviyesine çıkarmakla birlikte, güzel gazelleriyle devrinde iyi bir şöhrete kavuşmuş ve şöhreti daha sonraki asrlara da taşınmış güzelü bir şairdir.